

Állandósult szókapcsolatok és mondszerkezetek

Nyelvünkben vannak olyan állandósult szókapcsolatok, amelyek színesebbé, érzékletesebbé teszik beszédünket. Azért nevezzük állandósult szókapcsolatoknak őket, mivel ezeket a szavakat nem cserélhetjük ki másikkal, csak együttesen van jelentésük. Az állandósult szókapcsolatok legfontosabb jellemzője az alaki és jelentésbeli összeforrottság. Jelentésük nem szó szerinti, hanem átvitt. Általában nem, vagy csak kis mértékben változtathatók meg (pl. ragozás). Szóértékű nyelvi elemek, mert jelentésük egyetlen szóval is kifejezhető. Pl. *haragra lobbán – megharagszik, szívébe zár – megkedvel, megszeret*.

Fajtái:

- **népmesei fordulatok** (*egyszer volt, hol nem volt..., itt a vége, fuss el véle*)
- **társalgási fordulatok** (*Hogy vagy?*)
- **körülírások** (*bírálatot gyakorol*)
- **közhelyszerű kifejezések** (*a távozás hímes mezejére lépett*)
- **képes kifejezések** (*szikrázik a szeme, gurul a nevetéstől*)

1) **Szólások:** olyan szókapcsolatok, amelyeket nem eredeti jelentésükben értünk és használunk, hanem átvitt értelemben. A szólás rendszerint egy-egy szónak a szemléletesebb, színesebb szinonimája. A szólásoknak nagy stílári erejük van. Képszerűségük, szemléletességük, hangulatuk élénkíti a stílust.

(Leesett a húszfilléres? vs. Fölfogtad?) (Rokon értelmű szavak: *ingerült* → *Bal lábbal kelt fel*; *okos* → *Nem esett a feje lágyára*; *zsugori* → *Fogához veri a garast*).

2) **Szóláshasonlat:** hasonlat formájában jellemez valakit vagy valamit a szókapcsolat. Előfordul benne a hasonlítást kifejező „mint” kötőszó.

Pl. *Bámul, mint borjú az új kapura*; *Ordít, mint a fába szorult fereg*.

A szólásokat vagy a szóláshasonlatokat megváltoztatni vagy összekeverni nemcsak nyelvi szempontból helytelen, de értelmetlenné is teheti azt, amit a beszélő mondani kíván

Pl. Kígyót, békát kiállt rá → Tücsköt, bogarat kiállt rá.

Tücsköt, bogarat összehord → Kígyót, békát összehord.

3) **Közmondások:** állandósult szókapcsolatok, a szólástól abban különböznek, hogy általában teljes mondatok. Azért idézzük őket, mert a múlt idők nemzedékeinek élettapasztalatait, népi bölcsességét röviden, találóan közvetítik:

- **Származhatnak a természet megfigyeléséből.** Pl. „*Ha Katalin kopog, karácsony locsog*”.
- **Vannak az életvitelre vonatkozó intelmek és tanácsok.** Pl. „*Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra*”; „*A jó munka dicséri a mestert*”.
- **Vannak a kor társadalmi viszonyait jellemző közmondások,** amelyek ma már nem időszerűek. Pl. „*Hosszú haj, rövid ész*”; „*Amit Jancsi megtanult, nem tudja azt János*”.

4) **Szállóigék:** olyan mondások vagy idézetek, amelyeknek ismerjük az eredetét vagy szerzőjét. Pl. „*A kocka el van vetve*” - Julius Ceasar; „*Jöttem, láttam, győztem*” - Napóleon; „*Gondolkozom tehát vagyok*” - Descartes; „*Imádkozzál és dolgozzál*” – Szt Benedek.

További példák:

- 1) **Szólások:** Ablakon szórja ki a pénzt; Inába szállt a bátorság; Aki korán kel aranyat lel.
- 2) **Közmondás:** „Mindenki a maga szerencséjének kovácsa”; „Ha rövid a kardod toldd meg egy lépéssel”; „Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát”; „Ki a kicsit nem becsüli, az a nagyot nem érdemli”; „Jó munkához idő kell”.
- 3) **Szóláshasonlat:** Hamarabb utoléri a hazug embert, mint a sánta kutyát; Ritka, mint a fehér holló; Többet ésszel, mint erővel; Ártatlan, mint a ma született bárány; Bizonytalan, mint a kutya vacsorája.
- 4) **Szállóige:** „Lenni vagy nem lenni - ez itt a kérdés” - Shakespeare; „Több is veszett Mohácsnál” - Széchenyi; „És mégis mozog a Föld” - Galileo Galilei. Sok az eszkimó, kevés a foka – Madách. Ábrándozás az élet megrontója – Vörösmarty. Ipar nélkül a nemzet félkarú óriás – Kossuth.